

Andrzej Chodubski
(Gdańsk)

Józef Jeśman (1868-1955) — sławny uczony, zasłużony energetyk

Sławą wybitnego uczonego oraz utalentowanego hydroenergetyka okryło się w poł. XX w. nazwisko Józefa Jeśmana (1868-1955)¹. Pochodził on z Białorusi. Urodził się 1 września 1868 r. w Wilejce, gdzie jego ojciec, Gabriel, był lekarzem ziemskim. Rodzina legitymowała się bogatymi tradycjami ziemiańskimi. Jej posiadłością rodową były Jeśmany.

Dzieciństwo i lata wczesnej młodości spędził Józef Jeśman w Mińsku. Tam przenieśli się na początku lat 70. jego rodzice. Miał jednego brata. W wychowaniu domowym przywiązywano dużą wagę do tradycji, a w tym zwracano uwagę na ideały patriotyczne. Żywe były ideały powstania styczniowego².

1 Zob. *Iosif Gawriłowicz Jeśman (K 75-letiju so dnia roždienija)*, „Izwiestija Azerbajdżanskogo Filiała Akademii Nauk SSSR”, 1943, nr 8, s. 83-89; /. *G. Jeśman*, „Izwiestija Akademii Nauk Azerbajdżanskoj SSR”, 1945, nr 4, s. 48; *Istorija Azerbajdżana*, t. 3, cz. 2, Baku 1963, s. 144, 237; *Akademija Nauk Azerbajdżanskoj SSR. 20 let*, Baku 1966, s. 61-105; *Razwitiye nauki w Sowietkom Azerbajdżanie*, Haku 1967, s. 119; A. Alizade, *Wietieran sowietkoj eniergietyki*, „Bakinskij raboczij”, 24.IV.1969; A. Chodubski, *Druzja dalokije i blizkije*, „Agitator”, 1980, nr 14, s. 42; J. Róziewicz, *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725-1918)*, Wrocław 1984, s. 199, 206-208; *tenże, Józef Jeśman (1868-1955)*, „Nauka Polska”, 1989, nr 6, s. 207-213; *tenże, Wkład Polaków w rozwój nauki w Azerbejdżanie po 1917 roku*, [w:] *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, pod red. H. Kubiaka, T. Palecznego, J. Rokickiego, M. Wawrykiewicz, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 390-392.

2 Cz. M. Dzuwarły, *Kratkij ocerk naucznoj, nauczno-organizacyjnoij i piedagogiczeskoj diejatielności*, [w:] *I. G. Jeśman 1868-1955. Bibliografija*. Baku 1969, s. 16.

Jako uczeń wyróżniał się wszechstronnością zainteresowań. Z łatwością przyswajał wiedzę humanistyczną, jak też matematyczno-przyrodniczą. W 1887 r. ukończył mińskie gimnazjum klasyczne jako prymus. Następnie zgodnie z ówczesnym trendem mody podjął studia techniczne. Studiował w latach 1887-1892 na Wydziale Mechanicznym Petersburskiego Instytutu Technologicznego. Należał do najlepszych studentów na uczelni. Starał się wynieść z uczelni jak najwięcej wiedzy technicznej. Dlatego też dążył do utrzymywania kontaktu z praktyką inżynieryjno-techniczną. W czasie wakacji nadobowiązkowo odbywał praktyki zawodowe, głównie w kolejnictwie.

Po ukończeniu studiów, z własnego wyboru, podjął pracę jako inżynier w kolejnictwie. Pracował tam przez 10 lat. Zajmował się głównie projektowaniem różnych rozwiązań inżynieryjno-technicznych, a zwłaszcza w zakresie zabezpieczenia wodnego. Nierzadko nadzorował realizację własnych projektów.

W 1902 r. przeszedł do pracy w charakterze nauczyciela akademickiego do nowo utworzonego Petersburskiego Instytutu Politechnicznego. Po roku pracy na uczelni udał się na zagraniczny staż naukowy. Odwiedził ośrodki naukowe w Niemczech, Szwajcarii i Austrii. Jego celem było pogłębienie wiedzy o problemach hydrauliki i urządzeń hydraulicznych. W Niemczech przebywał na politechnikach w Berlinie i Stuttgarcie. Spotkał się tam z najbardziej znanymi profesorami, zajmującymi się problemami hydraulicznymi.

Po powrocie z zagranicy podjął się w 1905 r. tworzenia Laboratorium w Petersburskim Instytucie Politechnicznym. Laboratorium stało się główną placówką naukowo-badawczą w zakresie hydrauliki w Rosji. Podejmowano w nim realizację bardzo śmiałych eksperymentów. Józef Jeśman w oparciu o liczne eksperymenty opracował teorię ruchu gazu w piecach metalurgicznych³. Teoria, którą potwierdziły później inne ośrodki badawcze na świecie, jest aktualna do dziś.

W krótkim czasie J. Jeśman stał się znanym nauczycielem akademickim. Powierzano mu zajęcia dydaktyczne w różnych uczelniach, m.in. w Instytucie Elektrotechnicznym oraz Instytucie Inżynierów Cywilnych (cieszącym się bardzo dobrą renomą w świecie). Prowadził wykłady z takich przedmiotów, jak: hydraulika, urządzenia hydrauliczne i hydroenergetyka. Zajęcia cieszyły się dużym zainteresowaniem społeczności akademickiej. Uczęszczali na nie nie tylko studenci, ale i pracownicy naukowo-dydaktyczni. Większość wykładów opublikowano w formie skryptów oraz artykułów naukowych. Mate-

3 I. Jesman, *K woprosu o dwiżenii gazów w mietałłurgiczeskich pieczach*, „Russkoje mietałłurgiczeskoje obszczestwo”, 1910, nr 6, s. 319-343; tenże, *K woprosu o dwiżenii gazów w mietałłurgiczeskich pieczach*, „Izwestija S.-Pietiersburgskogo politiechničeskogo instituta. Otdielenije tiechniki, jestiestwoznaniija i matiematiki”, 1910, t. 13, wyp. 2, s. 367-410.

riały te stanowiły podstawową literaturę w studiowaniu hydrauliki, hydroenergetyki i dziedzin pokrewnych na uczelniach Rosji oraz przez wiele lat w Związku Radzieckim. Szczególną wartość przedstawiały skrypty *Hydraulika* (wyd. I w 1906 r. przez Petersburski Instytut Politechniczny) i *Silniki hydrauliczne* (wyd. I w 1911 r. przez Petersburski Instytut Elektrotechniczny). Skrypty te były wielokrotnie wznawiane.

Skutecznie pokonywał bariery zdobywania stopni i tytułów naukowych. W 1914 r. mianowano go profesorem nadzwyczajnym w Katedrze Mechaniki Stosowanej Petersburskiego Instytutu Politechnicznego; w 1916 r. został profesorem zwyczajnym.

W działalności naukowej koncentrował się początkowo głównie na poznaniu ruchu gazów w piecach metalurgicznych. Wyniki badań ogłaszał na łamach „Rosyjskiego Towarzystwa Metalurgicznego” i „Komunikatów Petersburskiego Instytutu Politechnicznego” (seria: *Technika-Przyrodoznawstwo i Matematyka*). Wynikami badań J. Jeśmana interesował się Instytut Medycyny Eksperymentalnej, który zwracał uwagę na problem teorii hydrauliki w odniesieniu do niektórych procesów fizjologicznych. Podobne zainteresowanie wykazało Petersburskie Towarzystwo Mikrobiologów. W 1914 r. opublikował książkę *Z teorii ruchu gazów w piecach metalurgicznych*, w której dał wykładnię całokształtu swoich doświadczeń z tego zakresu.

W 1911 r. powierzono Jeśmanowi funkcję przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego i redaktora Działu Hydrauliczno-Technicznego *Encyklopedii*, wydawanej przez organizację „Oświata”⁴.

Równoległe z działalnością naukowo-dydaktyczną zajmował się inżynierską działalnością wdrożeniową w zakresie hydrotechniki i hydroenergetyki. Opracował np. projekt budowy rurociągu ładońskiego, wykonał liczne projekty urządzeń hydraulicznych i hydromechanicznych, które zrealizowano w Petersburgu oraz innych miastach Rosji. Był konsultantem w kilku ministerstwach i instytucjach technicznych, m.in. w Ministerstwie Handlu i Przemysłu, Ministerstwie Komunikacji, Głównym Urzędzie Artyleryjskim.

Po rozpoczęciu I wojny światowej skierowany został do pracy w Piotrogrodzkim Obwodowym Komitecie ds. Zaopatrzenia Armii. Mianowano go kierownikiem Oddziału Fabryk, produkujących na rzecz obrony kraju; po niedługim czasie przeniesiono go na stanowisko kierownika prac hydraulicznych przy budowie fabryk aluminium. Kierował pracami hydraulicznymi przy budowie fabryk aluminium. Równoległe pracował naukowo w Komisji Badania Wykorzystania Energii Wodnej oraz Siły Wiatru Rosyjskiej Akademii Nauk.

4 Tenże, *K teorii dżiżenija gazów w mietalurgicznych pieczach*, S.-Pietierburg 1914.

5 Cz. M. Dżuwarły, dz. cyt., s. 21.

W poł. 1917 r. Główny Urząd Artyleryjski skierował go do Tyflisu (obecnie Tbilisi) w celu kontroli budowanej według jego projektu hydroelektrowni. Zostały go tam wydarzenia rewolucyjne. Wobec niemożności powrotu do Piotrogradu, powziął decyzję o pozostaniu na stałe na Kaukazie.

W maju 1918 r. rozpoczął pracę we Władykaukazie (obecnej stolicy Republiki Północnoosetyjskiej). Powierzono mu kierownictwo Oddziałem Projektów i Propozycji Rozwoju w Komisariacie Ludowym do spraw Pracy i Przemysłu, a następnie kierownictwo Oddziałem Przemysłu. Wkrótce powołano go na zastępcę Komisarza Ludowego do spraw Pracy i Przemysłu, a następnie — komisarza.



Józef Jeśman

Fot. ze zbiorów Autora

Zajmując się sprawami administracji państwowej nie zaniechał działalności naukowej. W 1919 r. zainicjował utworzenie we Władykaukazie wyższej uczelni. Utworzono Instytut Politechniczny. Była to pierwsza wyższa uczelnia utworzona w Związku Radzieckim. Józef Jeśman został jej rektorem. Wykładał różne przedmioty techniczne. Obecnie na bazie uczelni istnieje Północnoosetyjski Instytut Rolniczy⁶.

W 1922 r. skierowany został do Baku w celu współtworzenia Azerbejdżańskiego Instytutu Politechnicznego. Władze polityczne uznały, że umiejętności J. Jeśmana mogą być pełniej wykorzystane w Baku niż Władykaukazie. Powierzono mu funkcję rektora nowo tworzonej uczelni. Sprawował ją do 1929 r. Pełnił też funkcję kierownika katedr — Hydrauliki i Urządzeń Hydraulicznych oraz Urządzeń Sanitarnych⁷.

W Baku dał się poznać jako uczony niezwykle twórczy, aktywny społecznie i politycznie. Poza pracą na uczelni pełnił wiele funkcji społecznych. Od 1923 r. był przewodniczącym Azerbejdżańskiego Towarzystwa Technicznego⁸, które stanowiło kontynuację Bakijskiego Oddziału Imperatorskiego Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego, założonego w 1879 r. Towarzystwo podnosiło najżywotniejsze problemy rozwoju ekonomiczno-społecznego regionu. Skupiało większość inteligencji technicznej. W 1926 r. zostało

6 45 let (1918-1963). *Siewiero-Osietinskij institut (Kratkij очерk)*, Ordzonikidze 1963.

7 *Azerbajdżanskij industrialnyj institut im. Azizbekowa (Jubilejnyj sbornik)*, Baku 1940, s. 3-7; *Azerbajdżanskij industrialnyj institut im. M. Azizbekowa (Jubilejnyj sbornik 1920-1945)*, Baku 1945, s. 61.

8 *Dokumenty po istorii Baku 1810-1917*, Baku 1978, s. 454.

rozwiązane. Wtedy rozwiązano większość towarzystw technicznych w Związku Radzieckim.

W latach 1926-1929 był członkiem Państwowej Rady Naukowej oraz Kolegium Komisariatu Ludowego Oświaty Azerbejdżanu. Wskazywał, że od rozwoju nauki i techniki uzależniony jest całokształt przemian ekonomiczno-społecznych i politycznych w regionie i całym kraju.

W latach 1924-1953 był konsultantem problemów hydraulicznych i hydroenergetycznych Azerbejdżańskiego Przedsiębiorstwa Rafineryjnego „Aznieft”. Współdecydował o wielu ważkich problemach rozwoju przemysłu rafineryjnego.

W latach 1925-1948 prowadził równoległe zajęcia naukowo-dydaktyczne na kilku uczelniach Azerbejdżanu oraz innych republik. Silnie związał się z ośrodkiem tbiliskim. W 1925 r. utworzył w Tbiliskim Instytucie Politechnicznym Katedrę Hydrauliki i Budownictwa Hydraulicznego; do 1945 r. był jej kierownikiem. W 1927 r. pracował też na Uniwersytecie Tbiliskim; w 1930 r. w Zakaukaskim Instytucie Inżynierów Transportu; w 1941 r. wybrano go przewodniczącym Rady Naukowej Sektora Energetycznego Akademii Nauk Gruzjińskiej SRR.

W latach 1928-1932 był przewodniczącym Zakaukaskiej Rady do spraw Zasobów Wodnych. Przypadło mu tam podejmowanie najważniejszych decyzji o problemach irygacyjnych oraz wykorzystaniu zasobów wodnych w republikach Zakaukazia. Dał się poznać jako wybitny specjalista w zakresie budowy elektrowni i ważniejszych rurociągów na Kaukazie.

W 1929 r. był współinicjatorem utworzenia w Tbilisi Zakaukaskiego Instytutu Technik Sanitarnych. Został w nim w 1935 r. zastępcą dyrektora do spraw naukowo-badawczych. Rozwinał tam badania nad energetycznym wykorzystaniem górskich potoków i rzek.

Na początku lat 30., w okresie reorganizacji szkolnictwa wyższego w Związku Radzieckim proponowano mu kilkakrotnie przeniesienie się na uczelnie Moskwy i Leningradu. Józef Jeśman nie chciał opuścić Zakaukazia. Decyzje odmowy motywował szeroko zaawansowanymi badaniami naukowymi na Kaukazie oraz koniecznością ich zakończenia. Od 1929 r. do 1944 r. był przewodniczącym Towarzystwa Naukowo-Technicznego Budowniczych Azerbejdżańskiej SRR. Dał się tam poznać jako rzecznik rozwoju różnych dziedzin nauk technicznych.

Zajmując się działalnością naukowo-pedagogiczną na Zakaukaziu nie rozstał się z praktyką inżynierską. Nadzorował budowy elektrowni oraz rafinerii. Zajmował się działalnością wdrożeniową licznych urządzeń technicznych. Przywiązywał dużą wagę do rozwiązań racjonalizatorskich. Niektóre z jego rozwiązań zostały opatentowane. Wiedza z zakresu budowy turbin, pomp i rurociągów uplasowała go wśród najwybitniejszych specjalistów w tej dziedzinie w Związku Radzieckim. Był konsultantem z tego zakresu w set-

kach przedsiębiorstw i zakładów w różnych ośrodkach Związku Radzieckiego.

Ważną część jego działalności stanowił udział w projektowaniu i realizacji budowy rurociągu Baku — Batumi⁹. Była to inwestycja ogólnoradziecka. Potrzebę budowy rurociągu dostrzegano już w końcu XIX w. W okresie przedrewolucyjnym przygotowano pierwsze plany jej budowy.

Istotny był wkład Jeśmana w realizację rurociągów wodnych: władzykaskiego i giandżyńskiego, bakijskiego zbiornika wodnego, Zakaukaskiej Hydroelektrowni (ZaGES), elektrowni wodach: Adżariscchali, Zuranabad i Kara-Sakkale (ostatnia była elektrownią eksperymentalną). Współuczestniczył w projektowaniu tych przedsięwzięć oraz ich budowie. Był też konsultantem takich budów, jak np. hydroelektrownie — Chram (ChramGES), Kanakir (KanakirGES), Mingeczaur (MingeczaurGES); powołano go też na członka Rady Technicznej budowy irygacyjnego kanału Samur-Diwiczyskiego.

Jako specjalista z zakresu budowy turbin, pomp i rurociągów współpracował ze Wszechzwiązkowym Naukowo-Badawczym Instytutem Budowy Maszyn Rafineryjnych. Położył duże zasługi w rozwoju Sekcji Eksploatacji Turbinowej. Sekcja pod kierunkiem J. Jeśmana wypracowała dziesiątki rozwiązań racjonalizatorskich. Ważny odcinek działalności sekcji stanowiło opracowanie sposobów eksploatacji ropy naftowej na terenach gliniastych i podmokłych, gdzie zastosowano specjalne pompy.

Mimo pełnienia wielu różnych funkcji, w różnych instytucjach i organizacjach, nie zaniedbywał podstawowych obowiązków naukowo-dydaktycznych w Azerbejdżańskim Instytucie Politechnicznym, a po jego reorganizacji w 1929 r. w Azerbejdżańskim Instytucie Nafty (po 1954 r. — Azerbejdżańskim Instytucie Nafty i Chemii im. Mieszadi Azizbekowa). Przez wiele lat był rektorem uczelni; było to rzadkie zjawisko w porewolucyjnej rzeczywistości społeczno-politycznej. Cieszył się dużym autorytetem współpracowników oraz władz partyjno-rządowych.

W 1928 r. zainicjował utworzenie przy Azerbejdżańskim Przedsiębiorstwie Rafineryjnym „Aznieft” Laboratorium Rafineryjno-Hydraulicznego. Na bazie laboratorium utworzono później Azerbejdżański Naukowo-Badawczy Instytut Rafineryjny. Jego powstanie miało fundamentalne znaczenie dla rozwoju bakijskiego przemysłu. Wykonywano w nim ważne ekspertyzy dla przemysłu.

Chlubną kartę zapisał Jeśman w dziele współtworzenia Azerbejdżańskiej Akademii Nauk¹⁰. Utworzył w niej Sektor, a następnie Instytut Energetyczny, którego był dyrektorem do 1955 r. W 1943 r. z okazji siedemdziesięcio-

⁹ *Istorija Azerbajdżana*, t. 2, Baku 1960, s. 212.

¹⁰ J. G. Mamiedaljew, *Razwitiye nauki w Azerbajdżanie*, Baku 1969; *Akadiemija nauk Azerbajdżanskoj SSR. 20 let*, Baku 1966, s. 17-60.

pięciolecia urodzin i pięćdziesięciolecia działalności naukowej Profesora nadano Instytutowi jego imię¹¹.

Przez wiele lat J. Jeśman był członkiem prezydium Akademii Nauk; w latach 1945-1950 był przewodniczącym Oddziału Nauk Fizyczno-Matematycznych i Technicznych. Podejmował liczne działania na rzecz pozyskania do Akademii Nauk nowych pracowników nauki. Przywiązywał dużą wagę do utrzymywania kontaktów z innymi placówkami naukowymi Związku Radzieckiego. Bliskie kontakty utrzymywał z Akademią Nauk ZSRR w Moskwie. Należał do bardzo aktywnych członków jej Komisji Terminologii Technicznej. Ściśle współpracował z Gruzjińską Akademią Nauk. Położył duże zasługi w utworzeniu jej Sekcji Energetycznej. Był jej konsultantem i od 1941 r. członkiem Rady Naukowej.

Na dorobek naukowy profesora J. Jeśmana składa się ponad 130 monografii i rozpraw naukowych¹². Dotyczą one głównie problemów hydromechaniki i energetyki. Zyskały wysokie oceny specjalistów. Podręcznik *Hydraulika* doczekał się dziesięciu wydań. Spośród ważniejszych prac należy wymienić *Automatyczne regulowanie turbin wodnych* (Petersburg 1907), *Silniki hydrauliczne* (Petersburg 1911), *Z teorii ruchu gazów w piecach metalurgicznych* (Petersburg 1914), *Silniki wodne* (Tyflis 1928), *Pompy tłokowe* (Moskwa-Leningrad 1928), *Tłoki odśrodkowe* (Moskwa-Leningrad 1929), *Tłoki* (Moskwa-Leningrad 1939), *Terminologia hydrauliczna* (Moskwa-Leningrad 1939), *Hydraulika i maszyny hydrauliczne* (Baku 1955).

Pierwsza publikacja J. Jeśmana ukazała się w druku w 1894 r. Była to *Instrukcja dla placówek badania gruntów metodą wiertniczą*. Kolejnymi publikacjami były hasła z zakresu hydrauliki, zamieszczone w *Encyklopedii technicznej*. Wśród nich było samo pojęcie *Hydraulika*¹³,

Najwięcej prac naukowych ogłosił w latach 1925-1950. Prezentował w nich przede wszystkim wyniki swoich badań. Niektóre powstały we współautorstwie z innymi badaczami, m.in. z synami Bohdanem i Witalim. Większość prac ukazała się w języku rosyjskim. Niektóre były tłumaczone na inne języki, zwłaszcza na azerbejdżański i gruziński. W 1956 r. książka *Tłoki* wydana została w Szanghaju w języku chińskim.

Dużą aktywność wykazał profesor J. Jeśman w czasie II wojny światowej. Od pierwszych dni wojny włączył się w nurt działalności agitacyjnej przeciw faszystom. 4 października 1941 r. zabrał głos wraz z azerbejdżańskimi uczonymi: Gejdarem Nadżaf ogły Gusejnowem, Szamilem Azim bek ogły Azizbekowem, Alim Alizade i Mamedem Arif ogły Dadasz-zade na ła-

11 A. Patraszczjew, K. Kuliozade, *Wydajuszczijsja uczonyj (K 75-letiju so dnia roždienija prof. I. G. Jeśmana)*, „Bakinskij raboczij”, 25.XII. 1943; *Jubilej profiessora I. G. Jeśmana*, „Bakinskij raboczij”, 26.XII. 1943.

12 I. G. Jesman 1869. *Bibliografija...*, s. 34-50.

13 *Tiechniczeskaja encykłopedija*, t. 3, S.-Pietierburg 1896, s. 57-68.

mach „Bakijskiego Robotnika”, potępiając politykę Niemiec hitlerowskich¹⁴. Po raz drugi zabrał głos w tej samej kwestii w 1942 r. 5 listopada 1942 r. wystosował list w imieniu uczonych Azerbejdżanu do dowódców, żołnierzy i pracowników politycznych „N-skiej” części Frontu Kaukaskiego, w którym wyraził dla nich słowa wsparcia oraz zapewnił, że uczeni Azerbejdżanu nie będą szczędzić wysiłku w ich wspomaganie w imię zwycięstwa nad faszyzmem¹⁵.

W badaniach naukowych w okresie wojny skoncentrował się na problemach związanych z eksploatacją ropy naftowej. Powstały wtedy cenne prace dotyczące budowy małych rurociągów naftowych, urządzeń transportu ropy naftowej, a także eksploatacji ropy spod dna morskiego. Nawiązał wtedy J. Jeśman do myśli Witolda Zglenickiego (1850-1904)¹⁶, by podjąć wydobycie ropy naftowej spod dna morskiego. Charakterystyczny w tym względzie był jego artykuł *Eksploatacja z morza*, zamieszczony w 1944 r. w „Komunikatach Azerbejdżańskiej Filii Akademii Nauk ZSRR”. Rozbudził on na nowo problem eksploatacji ropy naftowej spod dna morza. Idea stała się aktualna bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. Powstało na Morzu Kaspijskim miasteczko na palach, gdzie eksploatuje się ropę naftową¹⁷. Dużą aktualność problem ten ma w dobie współczesnej.

Po II wojnie światowej zasadniczym problemem w badaniach J. Jeśmana stały się różne aspekty energetyki, a zwłaszcza służące doraźnym celom gospodarczym. Wysoką ocenę zyskała z tego zakresu praca *Stan i drogi dalszego rozwoju hydrauliki wodno-kanalizacyjnej w warunkach Azerbejdżanu*, opublikowana w „Komunikatach Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SRR”¹⁸. Artykuł stał się ważnym drogowskazem podejmowania konkretnych rozwiązań wodno-kanalizacyjnych w republice. Wysoką ocenę zyskała też praca *Rozwój energetyki w Azerbejdżanie* opublikowana również w „Komunikatach Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SRR” w 1950 r.¹⁹

Dużą aktywność wykazał J. Jeśman współpracując z Państwowym Urzędem Planowania Azerbejdżańskiej SRR. W latach 1926-1930 był członkiem Komisji Wodnej; jako konsultant brał udział w planowaniu nawadniania oraz elektryfikacji regionu.

W działalności naukowej J. Jeśmana istotną część stanowiły recenzje prac naukowych oraz popularnonaukowych z różnych dziedzin techniki. W recen-

14 *Słowo uczonych Azerbajdżana*, „Bakinskij raboczij”, 4.X.1941.

15 „Kommunist”, 5.XI.1942.

16 Zob. A. Chodubski, *Witold Zglenicki „polski Nobel” 1850-1904*, Płock 1984.

17 *Sowietskij Sojuz. Azerbajdżan*, Moskwa 1971, s. 107; K. Kozub, *Na niebie i na ziemi*, Warszawa 1977, s. 146-148; T. Laukamer, *Słoneczne Zakaukazie*, Warszawa 1979, s. 125-127; S. Malko, *Pocztówka z Baku*, „Magazyn Gazety Wyborczej”, 17.III.1995.

18 I. G. Jeśman, *Sostojanije i puti dalniejszego razwitia wodoprowodno-kanalizacyjnoy gidrawliki w ustowijach Azerbajdżana*, „Izwestija Akadiemii Nauk Azerbajdżanskoj SSR” 1950, nr 9, s. 53-60.

19 Tenże, *Razwitiye energietiki w Azerbajdżanie*, „Izwestija Akadiemii Nauk Azerbajdżanskoj SSR”, 1950, nr 7, s. 53-60.

zjach poza odnotowaniem ukazania się danej pracy, zapoznaniem z jej treścią, wskazaniem pozytywnych stron, przywiązywał dużą wagę do analizy krytycznej. Uzupełniał oraz pogłębiał określone zagadnienia. Przekonywał, że krytyczna ocena wytworów nauki ma bardzo istotny wpływ na jej rozwój, służy postępowi.

Kolejną ważną część jego działalności stanowiła redakcja wydawnictw. Był redaktorem ponad 50 różnych wydawnictw ciągłych i zwartych. Między innymi redagował w latach 1936-1953 „Zeszyty Naukowe Instytutu Energetyki im. I. G. Jeśmana Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SRR”. Był też recenzentem wydawniczym około 30 publikacji książkowych z zakresu nauk technicznych, a zwłaszcza z hydrotechniki i energetyki. Pod jego kierunkiem napisano 27 dysertacji kandydackich.

Cieszył się opinią znakomitego nauczyciela akademickiego. Jego wykłady wyróżniały się przystępnością. Przekazywał w nich uporządkowaną wiedzę, systematycznie wzbogacaną o najnowsze osiągnięcia nauki. Uczęszczali na nie nie tylko studenci, ale też wielu pracowników nauki. Dbał, by każdy cykl problemowy wykładów był wydawany w formie skryptów.

W egzekwowaniu wiedzy był bardzo wymagający. Stał na stanowisku, że inżynier nie może rozwiązywać ważnych problemów technicznych, jeśli ma wiedzę fragmentaryczną ze swej specjalności. Pełniąc kierownicze stanowiska na uczelniach, wymagał również takiego egzekwowania wiedzy od studentów przez wszystkich nauczycieli akademickich. W 1946 r. opublikował pracę *Niektóre problemy metodologii wykładania hydrauliki na wyższych uczelniach*²⁰.

Działalność naukowa i organizacyjna J. Jeśmana była wysoko oceniana przez środowisko uczonych oraz władze partyjno-rządowe. W 1933 r. Wszechzwiązkowa Komisja Atestacyjna (WAK) w Moskwie nadała mu, bez obrony dysertacji, tytuł doktora nauk technicznych. W latach 1940-1955 był powołany przez WAK na recenzenta prac kandydackich i doktorskich w zakresie nauk technicznych. W 1927 r. wyróżniono go w Azerbejdżanie tytułem Zasłużony Działacz Nauki. Było to najwyższe wyróżnienie w uznaniu zasług naukowo-dydaktycznych i organizacyjnych. W 1932 r. otrzymał tytuł Bohatera Pracy; w 1941 r. Order Pracy Czerwonego Sztandaru. W 1953 r. z okazji osiemdziesięciopięciolecia urodzin i sześćdziesięciolecia pracy naukowo-pedagogicznej i społecznej otrzymał najwyższe odznaczenie ZSRR — Order Lenina.

W październiku 1938 r. wybrano go na członka rzeczywistego (akademika) Akademii Nauk ZSRR, a w 1945 r. na członka rzeczywistego Akademii Nauk Azerbejdżanu. Był pierwszym akademikiem w republice z zakresu nauk technicznych.

²⁰ Tenże, *Niektóre woprosy priepodawanija gidrawliki wo wuzach*, [w:] *Nauczno-tiechniczeskaja konferencija Gruzinskogo industrialnogo instituta*, Tbilisi 1946, s. 9-10.

Józef Jeśman był aktywnym człowiekiem w życiu politycznym. Od 1927 r. przez dwie kadencje pełnił funkcję zastępcy członka Azerbejdżańskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego (AzCIK-u). Należał do zaangażowanych lektorów partii. W partii pełnił też w różnym czasie wiele odpowiedzialnych funkcji.

Zarówno w życiu zawodowym, jak i społecznym postrzegano go jako człowieka spokojnego, zrównoważonego, bardzo pracowitego, życzliwego ludziom. Należał do ludzi towarzyskich; lubił wesoło spędzać czas wolny.

W Baku mieszkał w starej części miasta, przy ul. Stanisławskiego (później al. Lenina 3). Z pierwszego małżeństwa miał dwóch synów: Bohdana i Witaliego. Obaj ukończyli studia energetyczne. Bohdan Jeśman był długoletnim pracownikiem naukowym w Instytucie Energetycznym Azerbejdżańskiej Akademii Nauk²¹; Wital Jeśman po kilkunastu latach pracy w tym instytucie przeniósł się do Moskwy.

Profesor J. Jeśman zmarł 1 lipca 1955 r. w Baku²². Pochowany został na cmentarzu zasłużonych dla Azerbejdżanu przy ul. Narimana Narimanowa.

Profesor J. Jeśman nierzadko podkreślał swój związek z Białorusią. Chętnie odwiedzał też rodzinne strony; wspominał lata dzieciństwa i młodości jako najpiękniejsze w życiu. Znał język białoruski, którym posługiwał się w kontaktach prywatnych ze znajomymi z Białorusi. Znał też język polski; wykazywał zainteresowanie dziejami i kulturą polską. Nierzadko środowisko akademickie postrzegało go jako Polaka. W ogóle przedstawiciele inteligencji pochodzących z tzw. zachodnich guberni często utożsamiano z Polakami. Określenie to odczytywano pozytywnie, dlatego też osoby wywodzące się z Białorusi, Litwy, Ukrainy a nawet Estonii nie „odżegnywały się” od niego. Oficjalnie jednak najczęściej funkcjonowali jako Rosjanie. Ogólnie inteligencja kwestie narodowościowe traktowała jako bardzo delikatną materię. W jej świadomości głęboko tkwiło doświadczenie wyniesione z polityki narodowościowej caratu oraz okresu porewolucyjnego²³. Jeśman w tym względzie stanowił przykład klasyczny. Jego funkcjonowanie z dala od Białorusi było tak wyborem jak i koniecznością.

Kalendarium życia i działalności Józefa Jeśmana

- 1.IX. 1868 — urodził się w Wilejce na Białorusi.
- 1887-1892 — studia na Wydziale Mechanicznym Petersburskiego Instytutu Technologicznego.

21 Informacje o rodzime uzyskane od Bohdana Jeśmana w Instytucie Energetycznym im.

Józefa Gawriłowicza Jeśmana Azerbejdżańskiej Akademii Nauk w Baku 26.V.1981 r.

22 *Ot Ispołkoma Bakinskogo Gorodskogo Sowjeta Dieputatow Trudiaszczichsia* (nekrolog), „Bakinskij raboczij”, 1.VI.1955; *Ot Komissii po organizaciji pochoron diejstwielnogo czlena Akadiemii nauk Azierbajdżanskaj SSR, profiessora Jeśmana I. G.*, tamże; *Ot Sowjeta Ministrow Azierbajdżanskaj SSR i CK KP Azierbajdżana* (nekrolog), tamże; *Priezidium Akadiemii nauk Azierbajdżanskaj SRR, Ministerstwo Kultury Azierbajdżanskaj SSR, Azierbajdżanskij industrialny; institut, I. G. Jesman* (nekrolog), tamże.

23 Zob. A. Chodubski, *Polonizacja i wynarodawianie*, „Czasopis”, 1994, nr 7-8, s. 15-17.

- 1900 — starszy inżynier w Riazańsko-Urańskim Kantorze Kolejowym.
- 1902-1917 — nauczyciel akademicki w Petersburskim Instytucie Politechnicznym.
- 1902-1906 — współredaktor *Russkoj Encykłopedii*.
- 1903-1904 — pobyt na stażu w Niemczech, Austrii, Szwajcarii.
- 1905-1912 — tworzył Laboratorium Hydrauliczne w Petersburskim Instytucie Politechnicznym.
- 1907 — wykładowca Petersburskiego Instytutu Energetycznego.
- 1910 — wykładowca w Instytucie Inżynierów Cywilnych w Petersburgu.
- 1913 — dysertacja na temat urządzeń hydraulicznych.
- 1914 — powołany na stanowisko profesora.
- 1915 — mianowany profesorem Politechniki Petersburskiej.
- 1916-1918 — kierownik prac hydrotechnicznych Głównego Urzędu Artyleryjskiego.
- 1917 — wyjazd do Tyflisu w celu kontroli budowy hydroelektrowni na rzece Zbyh.
- maj 1918 — pracownik Komisariatu Ludowego do spraw Pracy i Przemysłu we Władykaukazie.
- 1919 — współtwórca Instytutu Politechnicznego we Władykaukazie; pierwszej uczelni w Związku Radzieckim.
- 1922 — pracownik naukowo-badawczy w Azerbejdżańskim Instytucie Politechnicznym w Baku.
- 1923-1929 — przewodniczący Azerbejdżańskiego Towarzystwa Technicznego.
- 1924-1953 — konsultant Azerbejdżańskiego Przedsiębiorstwa Przemysłu Rafineryjnego „Aznieft”.
- 1925-1948 — profesor Tbiliskiego Instytutu Politechnicznego.
- 1926 — profesor Uniwersytetu Tbiliskiego i Zakaukaskiego Instytutu Inżynierów Transportu.
- 1926-1929 — członek Państwowej Rady Naukowej i Kolegium Komisariatu Ludowego Oświaty Azerbejdżańskiej SRR.
- 1926-1930 — członek Komisji Wodnej Głównego Urzędu Planowania Azerbejdżańskiej SRR.
- 1927 — zastępca członka Azerbejdżańskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego przez dwie kadencje.
- 1929 — otrzymał tytuł Zasłużony Działacz Nauki.
- 1931-1938 — konsultant Wszechzwiązkowego Naukowo-Badawczego Instytutu Budowy Maszyn Rafineryjnych.
- 1932-1955 — kierownik Sektora Energetyki Azerbejdżańskiej Filii Akademii Nauk ZSRR, a następnie dyrektor Instytutu Energetyki.
- 1933 — doktor nauk technicznych; tytuł nadany przez Wszechzwiązkową Komisję Atestacyjną.
- 1938 — członek rzeczywisty Akademii Nauk ZSRR.
- 1940-1955 — recenzent Wszechzwiązkowej Komisji Atestacyjnej.
- 1943 — 75-lecie urodzin i 50-lecie działalności naukowo-technicznej. Instytut Energetyki Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SSR otrzymał jego imię.
- 1945 — członek rzeczywisty Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SRR.
- 1945-1950 — przewodniczący Oddziału Fizyko-Matematycznych i Technicznych Nauk Akademii Nauk Azerbejdżańskiej SRR.
- 1948 — radny Bakijskiej Rady Miejskiej.
- 1953 — 85-lecie urodzin i 60-lecie działalności naukowo-pedagogicznej i społecznej; otrzymał Order Lenina.
- 1.VIII.1955 — zmarł w Baku.